

УДК 069.12.(477.42)

М. В. Масловська
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)

ЗМІСТ, СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ УКРАЇНОЗНАВСТВА

В статье рассмотрено содержание, структуру и функции украиноведения в школьном курсе филологии. Подаются педагогический аспект понятия украиноведения, историческая миссия Украины.

Ключевые слова: образовательный идеал, традиция, национальное образование, национальная идентичность, национальная память, духовная культура, национальная культура.

The article discusses the structure, location, role, problems of Ukrainian studies in the school education. The pedagogical aspect of the concept of Ukrainian studies, the historical mission of Ukraine are given.

Keywords: educational ideal, tradition, national education, national identity, national memory, spiritual culture, national culture.

Як відомо, українознавство (яке можна трактувати як цілісну систему наукових поглядів, що втілює та інтерпретує національні цінності, як певний набір українознавчих наук, навчальних предметів, об'єднаних на основі концепції українства) – це галузь гуманітарних знань, яка орієнтована на вивчення економічної, політичної, соціальної, культурної, історичної проблематики України, а також життя української діаспори за кордоном.

У сфері педагогіки українознавство відкривається як триєдиний предмет (<http://pidruchniki.com/18991009/pedagogika/ukrayinoznnavstvo>):

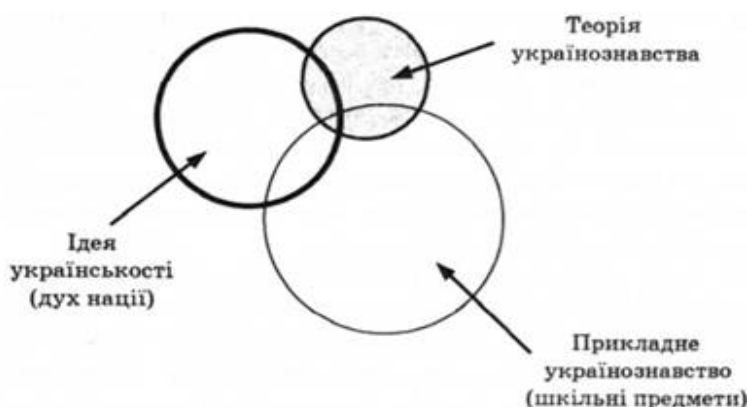

Рис. 1. Педагогічний аспект поняття українознавства

Українознавство на рівні шкільних предметів має носити достатньо прикладний характер і виявляти свій виховний вплив на дитину. При цьому значення будь-якого навчального предмета, його місце і роль у роботі навчального закладу визначається тим, якою мірою своїм змістом він відповідає освітньо-виховним ідеалам суспільства.

Загальноосвітня школа, яка дісталась у спадок Українській державі, свого часу була офіційно проголошена політико-ідеологічною установою. Зміст шкільної освіти був підпорядкований соціально-педагогічній функції «Найхарактернішою його особливістю були надмірні ідеологічні та політичні нашарування у формі численних догм і чисел, що не мали нічого спільного з життєвими реаліями» [7, с. 189].

Наслідки залишалися відчутними тривалий час. Треба було виробити новий виховний ідеал, який би відповідав інтересам української нації, її історії, традиціям, пов'язані з цим педагогічні цілі і завдання школи, вишів. Глибоке усвідомлення такої потреби зумовило ідеї відродження та розбудови національної школи, діяльність якої ґрунтується на здобутках національної та світової історії, культури. «Національна школа є культуро творчою установою, яка через навчання та виховання підростаючих поколінь сприяє відродження національної культури, її збереженню та подальшому розвитку, забезпечує формування у дітей та юнацтва загальнолюдських цінностей, високих громадських якостей [7, с. 190].

Здійснене останніми роками часткове оновлення змісту шкільної освіти шляхом вилучення з підручників і посібників застарілих догм і політичних гасел (а іноді знову повернення до них) не вивільнило його від негативних явищ.

Ці обставини зумовили об'єктивну потребу в пошуках таких галузей знань, оволодіння якими максимально сприяло б реалізації функції національної школи. Такі знання синтезує в собі народознавство, воно «охоплює практично всі сторони життя нашого народу, його походження, розселення, місце та роль у розвитку світової цивілізації, матеріальну і духовну культуру, господарсько-економічну та виробничо-трудову діяльність, побут, обряди, звичаї, традиції» тощо [7, с. 190].

В українському народознавстві (М. Максимович, П. Куліш, М. Шашкович, П. Житецький, П. Юркевич, М. Драгоманов, П. Чубинський, Ф. Вовк, Д. Яворницький, В. Хвойко до І. Франко, М. Грушевський, М. Міхновський, С. Єфремов, В. Вернадський, М. Туган-Барановський, В. Винниченко та ін.) приховані практично невичерпні і надзвичайно цінні пласти національної культури, оволодіння якими допоможе глибше пізнати рідну історію, культуру. Продумане використання народознавства в навчальному процесі середньої та вищої освіти є вагомим чинником підвищення ефективності втілення завдання національної освіти.

На жаль, на державному рівні вивчення народознавства, українознавства не введено як обов'язковий навчальний предмет в шкільну освіту. Для того, «щоб наукове народознавство служило педагогічним засобом навчання та

виховання учнів, його необхідно «перетворити у навчальний предмет і «наділити» певними педагогічними функціями» [7, с. 192].

Головне призначення українознавства, народознавства не в тому, щоб «потіснити» інші предмети, а доцільно доповнити та оновити теперішній зміст шкільної освіти. «Українське народознавство – це поліпредметна система знань і практичної діяльності, які репрезентують соціально-культурний досвід народу» [7, с. 192].

У цьому зв'язку важливим є виокремлення певних чинників, що впливають на формування етнонаціональної ідентичності, які виокремлює П. Кононенко у параграфі «Україна – ментальність, доля» в підручнику «Українознавство» [4]:

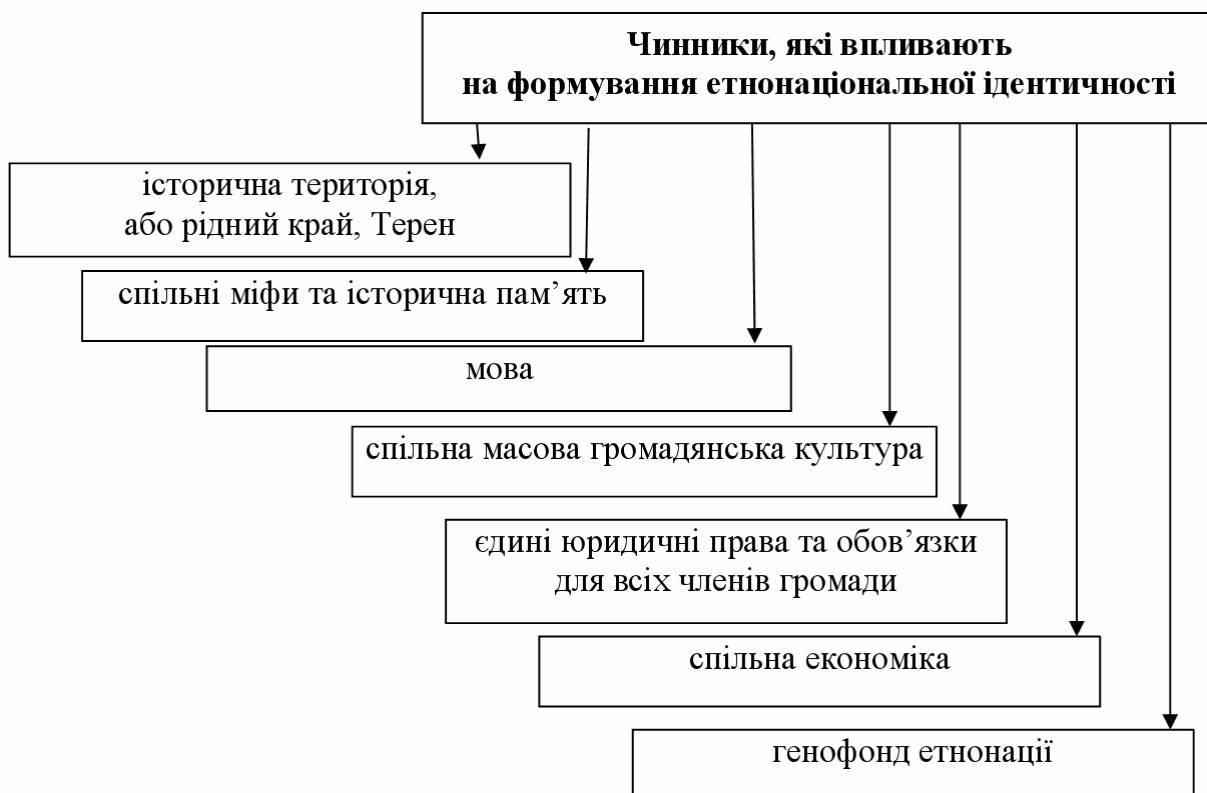

Рис. 2. Чинники, які впливають на формування етнонаціональної ідентичності

Інформаційною базою для навчального курсу народознавства служить наукова етнографія, а методологічним орієнтиром є зміст шкільної освіти в цілому.

Українознавство, як і будь-який інший навчальний предмет, при належній розробці його змісту та організації вивчення здатне реалізувати цілий ряд педагогічних функцій, зокрема освітньої, виховної та розвивальної. «Але найістотніші зміни, яких можна очікувати від запровадження цього предмета у навчально-виховний процес школи, передусім, пов'язані з удосконаленням змісту загальної освіти, що складає одне з найактуальніших проблем сучасної педагогічної науки та шкільної практики» [2, с. 32].

Зміст шкільної освіти, як правило, розробляють на чотирьох рівнях:

- а) на рівні теоретичного уявлення про його склад, структуру та педагогічні функції;
- б) на рівні навчальної програми;
- в) на рівні шкільного підручника чи навчального посібника;
- г) на рівні навчального (дидактичного матеріалу) [2, с. 33].

Шкільне українознавство має синтезувати в собі елементи народознавства (етнографії, етнології) та інших наук. Щоб використання народознавства, українознавства в педагогічному процесі школи мало системний характер, учитель повинен достатньо повно уявити його склад і структуру. Увесь курс шкільного народознавства, українознавства можна поділити на 3 взаємопов'язані блоки:

- 1) людина в системі різномасштабних спільнот;
- 2) матеріальна культура народу;
- 3) духовна культура народу [7, с. 199].

Центральне місце в структурі українознавства посідає перший блок. Адже це знання про сім'ю, родовід, родинні стосунки, знання про громади, їх функції, націю, громадянство тощо. Оволодіння цього блоку органічно поєднується із наступними, що дає змогу сформувати цілісне сприйняття і відтворення рідної національної історії, культури.

Шкільне українознавство, як і весь зміст навчання та виховання в школі, повинно сприяти національно-культурному відродженню нації, держави. При цьому можна виділити два його аспекти: пізнавальний і прикладний. «Реалізація пізнавального аспекту передбачає збагачення національної культури нашого народу шляхом реабілітації та повернення тих її пластів, які через різні обставини були безпідставно занедбані та забуті [2, с. 46].

Повернення цих культурних цінностей істотно збагатить нашу культуру, стане важливим чинником формування та розвитку національної самосвідомості українців та служитиме дійовим чинником істотного оновлення шкільної освіти. Йдеться про пізнання та примноження прогресивних традицій нашого народу в розвитку матеріальної та духовної культури.

Прикладний аспект відродження та розвитку національної культури забезпечує оволодіння молоддю тими елементами соціально-культурного досвіду нашого народу, які сприятимуть його подальшому прогресу. Цей аспект стосується передусім матеріальної культури, господарської діяльності, використання природних багатств тощо. Відродження національної культури в прикладному плані має на меті не тільки пізнання, а й раціональне використання спадщини минулого. Національно-культурне відродження є загальною соціально-педагогічною функцією шкільного українознавства. Цей предмет повинен мати на меті оволодіння не тільки знаннями про життя народу, а й практичними вміннями та навичками.

З використанням українознавства значно зростуть виховні можливості. Особливо ефективним може бути використання народних традицій в організації праці, відпочинку, розваг, свят. Залучення до співпраці родин,

майстрів з різних галузей. Було б добре, якби в школах використовували альтернативні програми з українознавства. Кожен вчитель міг би вибирати ту програму, яка найбільшою мірою відповідає етнографічним особливостям регіону. Доцільно вносити вчителями корекції до програми, погоджуючи з органами освіти, а також створювати власні програми. Будь-який підхід до створення програми з українознавства, повинен відповідати компонентам національної освіти. Прослухавши курс українознавства, учні повинні володіти досить повним знанням про природу, господарство України, інших держав, досконало знати про рідний край. «Шкільне українознавство повинно максимально орієнтуватися на місцеві етнографічні особливості, його зміст на рівні навчального матеріалу не може бути єдиним для всіх шкіл» [2, с. 51].

Для складання програм з українознавства доцільно користуватися принципом концентризму (головні розділи з класу в клас за назвою повторюються, розширені, поглиблені).

1. Принцип врахування профілю навчального закладу (важливо, що у структурі українознавства чільне місце посідали профільні орієнтири закладу).

2. Принцип врахування вікових особливостей (враховувати особливості вікового розвитку учнів як у навчально-пізнавальній, так і в прикладній діяльності).

3. Принцип історизму (переважна більшість питань шкільного українознавства розглядається в історичному аспекті).

4. Принцип науковості. При подачі будь-якого матеріалу з українознавства треба орієнтуватися на науково достовірні знання.

5. Принцип системності. Цей принцип вимагає цілісності інформаційного компоненту з українознавства.

6. Принцип народності. Він вимагає органічного поєднання побутово-емпіричних і наукових знань на ґрунті їх взаємозбагачень.

7. Принцип зв'язку українознавства з життям. Оволодіння українознавством – один із найефективніших шляхів засвоєння учнями соціально-культурного досвіду та підготовки їх до життя.

8. Принцип дослідництва і творчості в оволодінні українознавством (дослідницька діяльність етнографічного характеру (пошуки, систематизація, узагальнення, вивчення, практичне використання [2, с. 54]).

У цьому зв'язку важливо зазначити, що українознавство має виявляти історичну місію світового українства. Як пише П. Кононенко у підручнику «Українознавство» (параграф «Україна, світове українство – історична місія»), «українство підтвердило харизматичність своєї етнонації. Українство наповнило поняття історичної місії новим, дійсно прогресивним змістом». Цей висновок П. Кононенко ілюструє схемою історичної місії України [4]:

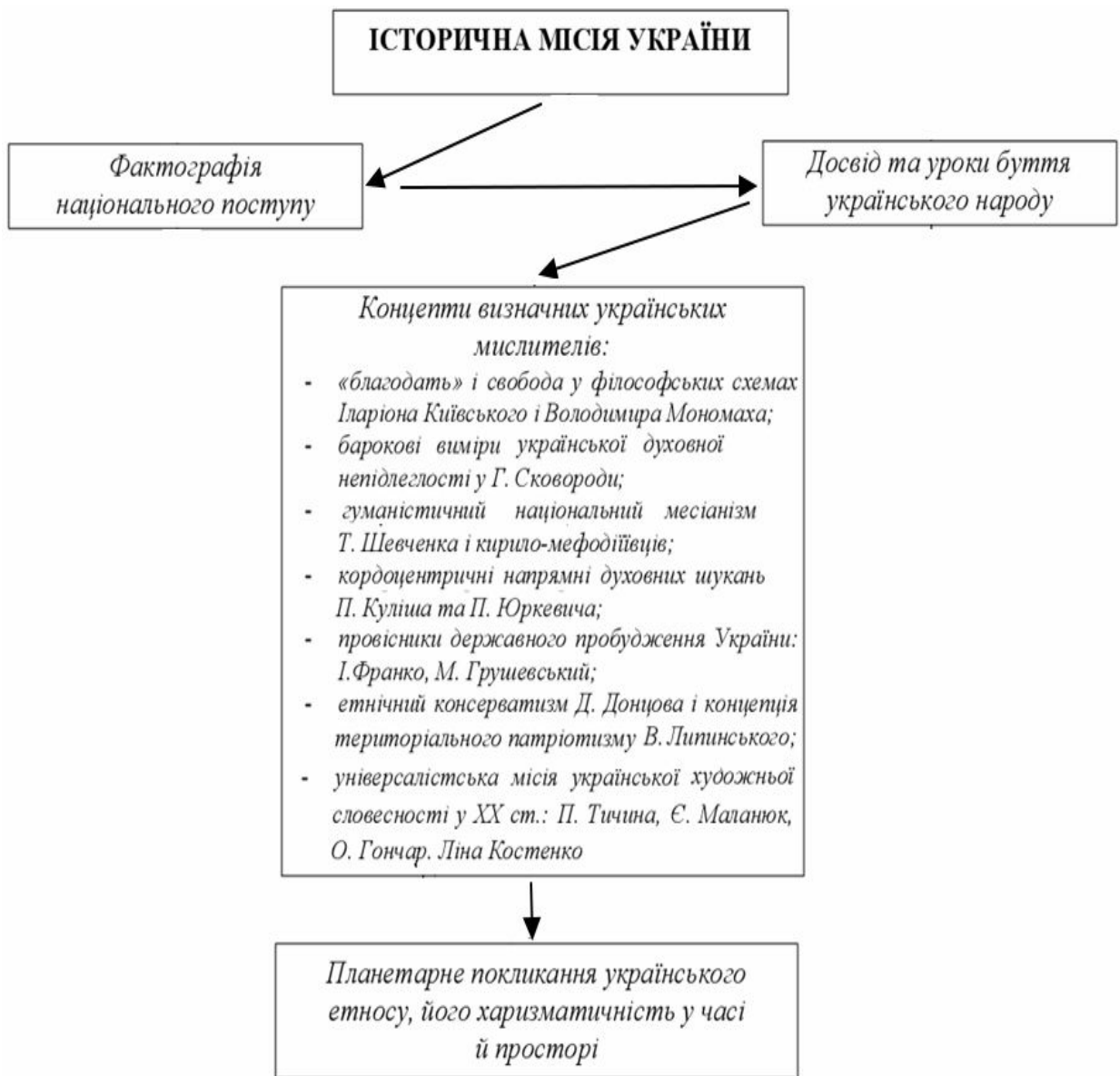

Рис. 3. Історична місія України

Загалом, формування особистості проходить протягом усього життя. Освіта закладає основи тих якостей майбутнього українця, з якими він входить у нове життя, нову атмосферу діяльності. Пошук нових шляхів формування творчого мислення особистості, має витoki з українознавства. Головні недоліки сучасної української національної освіти виявляються у формалізмі та нівелюванні системи матеріалів українознавства. Відтак небажання на державному рівні створити програму з українознавства призвело до того, що не готуються кадри для національної школи, а ще гірше те, що якщо є кадри – відсутній предмет українознавство в школі.

Висновки. Державні чиновники від освіти не розуміють, що українознавство – це засіб формування національної свідомості, формування інших національних цінностей, які збагачують молодь, ґрунтують погляди, переконання, що допоможуть розбудувати незалежну Україну. Отже, все треба зробити, щоб українознавчий цикл повернувся в дитячі заклади, школи,

вузи – такий виклик часу, бо це найбільшою мірою відповідає культурно-історичному розвитку українців.

Література:

1. Гуслистий К. До питання про утворення української нації. – К., 1967. – 53 с.
2. Домбровський С. та інші. Українознавство в національній школі. – Івано-Франківськ, 1995. – 136 с.
3. Ковальчук О.В. Українське народознавство. – К., 1994. – 170 с.
4. Кононенко П. Українознавство. – 1994. – 318 с.
5. Лозко Г. Українське народознавство. – К., 1995. – 364 с.
6. Павлюк С. Народознавство. – Львів, 1993. – 236 с.
7. Сележан Й. Основи національного виховання. – Чернівці, 2005. – 270 с.
8. Стельмахович М. Методика викладання народознавства в школі. – Івано-Франківськ, 1995. – 150 с.
9. Сайко В. Українознавство. – К., 1994. – 400 с.